

Başlangıcından Günümüze TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof. Dr. Hakan UZUN

Prof. Dr. Necdet AYSAL

Doç. Dr. Çağla D. TAĞMAT

Doç. Dr. Kadri UNAT

Öğr. Gör. Dr. Hasan DİNÇER

Öğr. Gör. Dr. Meryem ORAKÇI

Editör

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz

Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Editör: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan

Kapak ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

ISBN: 978-605-5782-56-6

©Siyasal Kitabevi, Tüm Hakları Saklıdır.

1-9. Baskı, Ankara

10. Baskı, Eylül 2025, Ankara

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı

Dedemat Matbaacılık

Melih Gökçek Bulvarı 1447 Cadde No: 37

İvedik Organize Sanayi Yenimahalle-Ankara

Tel: 0507 932 59 30

Sertifika No: 70086

Dağıtım

Siyasal Yayın Dağıtım

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Önsöz

Türk çağdaşlaşması veya modernleşmesi denildiğinde, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı ile günümüze değin devam eden süreç aklı gelir. Bu süreçte çok sayıda devlet adamı, aydın, sivil ve askeri bürokrat sahneye çıkmakla birlikte, Mustafa Kemal Atatürk, sürece asıl damgasını vuran kişi olmuştur. Bu nedenle de O, hem çağdaş Türkiye'nin kurucusu hem de Türk çağdaşlaşmasının önderi olarak kabul edilir. Atatürk döneminde gerçekleştirilen devrimler, belli bir tarihsel birikimin sonucudur ve aynı zamanda da sürekli değişim ve yenilenmeyi öngörmektedir. Bundan hareketle, Atatürk'ün öngördüğü çağdaşlaşma modeli, hem ciddi bir kopuşu hem de tarihsel sürekliliği bünyesinde barındırır. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinde de, en başından itibaren bu kopuş ve süreklilik birlikte ele alınmıştır.

1933 yılında Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları, aynı zamanda geçmişin de değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyetin coşkusunun yaşandığı günlerde, gençliğin durumu da tartışılmış ve bu kesime emanet edilen devrim ilkelerinin geleceği sorgulanmıştır. Rejimin güvencesi olan gençliğin, Cumhuriyet ideolojisine bağlı olarak yetişmesi temel amaç olduğu için, bu kesime Türk Devrimi'nin tarihinin anlatılması kararlaştırılmıştır.

Bugün Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler için, zorunlu derslerden biri olan *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, *İnkılâp Tarihi Dersleri* adıyla 1934 yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. Yükseköğrenim gençliğine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamaları ile ilgili bilgi aktarılması; Türk Devrimi'nin temel niteliklerinin anlatılması ve benimsenilmesi; tarih bilincine sahip gençler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece devrime bağlı nesiller yetiştirilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve bağımsızlığı da korunmuş olacaktı.

İlk olarak Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur, İstanbul Üniversitesi'nde, ardından da Başbakan İsmet İnönü, Ankara Hukuk Mektebi'nde *Türk İnkılâp Tarihi* dersleri vermişlerdir. Konferans şeklinde verilmesi planlanan dersler dört ana bölüme ayrılmıştır. O dönemde CHP Genel Sekreteri olan Recep Peker, siyaset; Mahmut Esat Bozkurt hukuk; Yusuf Hikmet Bayur dış politika; Yusuf Kemal Tengirşenk ise ekonomi ile ilgili konuları üstlenmiştir.

Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde, 15 Nisan 1942'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü ile birlikte, dersin adı *İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi* olarak değiştirilmiş ve kurulan Enstitü'nün kontrolüne bırakılmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri müdahale sonrasında *Türk Devrim Tarihi* adını alan ders, tüm yükseköğrenim gençliği için zorunlu derslerden biri olmaya devam etmiştir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından bu kez

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi adıyla verilmeye başlanan ders, günümüzde de ön lisans ve lisans öğrencileri için ortak zorunlu derslerden biri olarak tüm yükseköğretim kurumlarında okutulmaktadır.

Son yıllarda üniversitelerin sayısının hızla artması, YÖK'ün merkezi yetkilerinin daha fazla tartışılmasına yol açarken, ortak zorunlu derslerin de geleceğini belirsiz hale getirmiştir. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi gibi, 1934'ten beri okutulan bir dersin, 1982 yılında başka derslerle birlikte 2547 Sayılı Yasanın kapsamına alınması, bu dersin de diğer dersler gibi YÖK dersi diye anılmasına neden olmuştur. YÖK'ten önce başka bir isimle de olsa var olan bir dersin, pek çok üniversitede ve akademik çevrede "*YÖK dersi*" şeklinde algılanması, üzerinde yapılan tartışmaların metodolojisini de değiştirmiştir. Dersin geleceğiyle ilgili tartışmaların eğitimle mi yoksa siyasetle mi ilgili olduğu belirsiz hale gelmiş, yasa maddesiyle ortak zorunlu olan bir dersin okutulmasında ciddi bir yöntem kargaşası doğmuştur. Bu açıdan bakıldığında elinizdeki kitabın bundan sonraki baskılarında, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin adı, müfredatı ve veriliş şekliyle ilgili olarak önsözünde yeni açıklamalar yapılması olasıdır.

Oysa *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Milli Mücadele'nin 100. yılını yaşadığımız, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise kuruluşunun 100. yılına yaklaştığımız bu günlerde, bir dersten öte, tarih biliminin alanlarından biri haline geldiği hemen herkes tarafından anlaşılmıştır. Tarihin dışında, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi ve edebiyat başta olmak üzere, pek çok farklı bilim dalı ve disiplin ile de desteklenen *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, aynı zamanda Türkiye'deki çağdaşlaşma sürecinin de tarihidir.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü öğretim elemanları tarafından hazırlanan ve kendilerine belli sorumluluklar yükleyen bu kitabın dokuzuncu baskısı ile söz konusu sürece damgasını vuran kişi, olay ve olguların doğrudan aktarılması, okuyucuların yorum ve değerlendirme yapması amaçlanmıştır.

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

İçindekiler

Önsöz	3
Giriş	11
BİRİNCİ BÖLÜM: ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI MODERNLEŞMESİ	13
<i>Doç. Dr. Kadri UNAT</i>	
1.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Öncesinde Osmanlı Devleti	13
1.2. Üçüncü Selim Dönemi ve Nizam-ı Cedit (1789–1807)	17
1.3. İkinci Mahmut Dönemi ve Yargısal Reformlar (1808–1839)	19
1.4. Tanzimat Dönemi ve Kimlik Dönüşümü (1839–1876)	22
1.4.1. Gülhane Hattı Hümayunu (1839)	22
1.4.2. Islahat Fermanı (1856)	23
1.4.3. Tanzimat Dönemi’nde Yapılan Yenilikler	24
1.4.4. İlk Örgütlü Muhalefet: “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”	26
1.5. İkinci Abdülhamit Dönemi ve Kanun-ı Esasi’nin İlanı	27
İKİNCİ BÖLÜM: İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ...33	33
<i>Prof. Dr. Hakan UZUN</i>	
2.1. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’nden İttihat ve Terakki Fırkası’na	33
2.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi	35
2.2.1. İkinci Meşrutiyet’in İlan Edilmesi ve Yaşanan Siyasi Gelişmeler	35
2.2.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Yenilikleri	39
2.2.3. II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları	45
2.2.3.1. Osmanlıcılık	45
2.2.3.2. İslâmcılık	46
2.2.3.3. Türkçülük	47
2.2.3.4. Batıcılık	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ’NİN SON YÜZYILI: SAVAŞLAR VE ÇÖKÜŞ	51
<i>Öğr. Gör. Dr. Meryem ORAKÇI</i>	
3.1. Trablusgarp Savaşı	51
3.1.1. Savaşı Hazırlayan Nedenler	51
3.1.2. Savaşın Başlaması ve Savaş Sırasındaki Gelişmeler	51
3.1.3. Uşi Antlaşmasının İmzalanması	52
3.2. Balkan Savaşları	52
3.2.1. 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlarda Genel Durum	52
3.2.2. Birinci Balkan Savaşı	53
3.2.3. İkinci Balkan Savaşı	54
3.2.4. Balkan Savaşlarının Sonuçları	54
3.3. Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti	55
3.3.1. Birinci Dünya Savaşı’nın Nedenleri ve Savaşın Başlaması	55
3.3.2. Osmanlı Devleti Açısından Birinci Dünya Savaşı	56
3.3.2.1. Kafkas Cephesi	58
3.3.2.2. Çanakkale Cephesi	61
3.3.2.3. Irak Cephesi	63

3.3.2.4. Hicaz-Yemen Cephesi.....	63
3.3.2.5. Sina-Filistin-Suriye Cephesi	64
3.3.2.6. Avrupa Cepheleri (Galiçya, Romanya ve Makedonya)	65
3.3.3. Savaş Sırasında Yapılan Gizli Antlaşmalar ve Wilson İlkeleri.....	65
3.3.4. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları	67
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: MONDROS MÜTAREKESİ VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER.....	71
Öğr. Gör. Dr. Hasan DİNÇER	
4.1. Mondros Mütarekesi	71
4.1.1. Mütareke'nin İmzalanması.....	71
4.1.2. Mütareke'nin Başlıca Hükümleri	72
4.1.3. Mondros Mütarekesi'nin Uygulanması ve İşgaller.....	73
4.2. Mütareke Döneminde Siyasal Gelişmeler ve Osmanlı Hükümetleri	74
4.2.1. Mütareke Sonrası Siyasal Olaylar	74
4.2.2. Mütareke'den İzmir'in İşgaline İstanbul Hükümetleri	74
4.2.3. Mütareke Döneminde Basın.....	78
4.3. Paris Barış Konferansı	79
4.3.1. Konferans'a Genel Bir Bakış.....	79
4.3.2. Konferans'ta Türk Toprakları ile İlgili Olarak Alınan Kararlar	79
4.3.3. İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgal Edilmesi	81
4.4. Mütareke Ortamında Cemiyetler	82
4.4.1. Kuvayı Milliye.....	82
4.4.2. Ulusal Cemiyetler	83
4.4.2.1. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi	83
4.4.2.2. Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti.....	83
4.4.2.3. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti	84
4.4.2.4. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti	84
4.4.2.5. Kilikyalılar Cemiyeti	84
4.4.2.6. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti	84
4.4.2.7. Milli Kongre Cemiyeti.....	85
4.4.3. Ulusal Varlığa Düşman Cemiyetler	85
4.4.3.1. Azınlıklar Tarafından Kurulan Cemiyetler	85
4.4.3.2. Müslüman Unsurların Kurdukları Milli Mücadele Karşıtı Cemiyetler	86
4.5. Mondros Mütarekesi Sonrasında Mustafa Kemal Paşa	89
BEŞİNCİ BÖLÜM: KONGRELERDEN BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE...93	
Öğr. Gör. Dr. Hasan DİNÇER	
5.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmesi.....	93
5.1.1. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne Atanması	93
5.1.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Ayak Basması	94
5.2. Genelgeler ve Kongreler Dönemi.....	94
5.2.1. Havza Bildirisi	94
5.2.2. Amasya Genelgesi	95
5.2.3. Erzurum Kongresi	96
5.2.4. Sivas Kongresi	98
5.3. Diğer Kongreler.....	100
5.3.1. Üç Liva Kongreleri	100

5.3.2. Trabzon Kongreleri.....	100
5.3.3. Batı Anadolu Kongreleri	101
5.3.3.1. Balıkesir Kongreleri.....	101
5.3.3.2. Nazilli Kongresi.....	101
5.3.3.3. Alaşehir Kongresi.....	101
5.3.4. Trakya Kongreleri.....	102
5.4. Temsil Heyeti ve İstanbul Hükümetleri: Amasya Görüşmesi	102
5.5. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelmesi.....	104
5.6. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Toplanması ve Misak-ı Milli.....	104
5.7. İstanbul'un Resmen İşgal Edilmesi	105
5.8. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanması.....	106
5.9. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve İşleyişi	107
5.10. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karşı Tepkiler	109
5.10.1. Meclis'in Açılması Öncesindeki Durum.....	109
5.10.2. TBMM'nin Açılmasından Sonra Çıkan Ayaklanmalar	109
5.10.3. TBMM'nin Almış Olduğu Tedbirler	110
5.11. Sevr Barış Antlaşması.....	111
5.11.1. Antlaşmanın Başlıca Hükümleri ve Önemi	111
5.11.2. TBMM'nin Sevr Antlaşması'na Karşı Tepkisi.....	113

ALTINCI BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE'DE CEPHELER:

ASKERİ VE SİYASİ GELİŞMELER 117

Prof. Dr. Necdet AYSAL

6.1. Düzenli Ordunun Kurulması	117
6.2. Doğu Cephesi	119
6.2.1. Ermeni Saldırılarının Durdurulması	119
6.2.2. Gümrü Barışı ve Sonuçları	120
6.3. Güney Cephesi.....	121
6.3.1. Adana Cephesi.....	122
6.3.2. Antep Cephesi.....	122
6.3.3. Maraş Cephesi	123
6.3.4. Urfa Cephesi	124
6.4. Batı Cephesi	124
6.4.1. Birinci İnönü Muharebesi	124
6.4.2. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	125
6.4.3. Londra Konferansı.....	126
6.4.4. İstiklâl Marşı'nın Kabulü.....	127
6.4.5. Sovyet Rusya ile İlişkiler ve Moskova Antlaşması.....	128
6.4.6. İkinci İnönü Muharebesi.....	129
6.4.7. Kütahya-Eskişehir Muharebesi	129
6.4.8. Sakarya Meydan Muharebesi	131
6.4.9. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi.....	132

YEDİNCİ BÖLÜM: MUDANYA MÜTAREKESİ'NDEN LOZAN ANTLAŞMASI'NA 137

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

7.1. Mudanya Mütarekesi.....	137
7.1.1. Çanakkale Olayı	137
7.1.2. Görüşmeler ve Mütareke'nin İmzalanması	138
7.2. Lozan Konferansı	139

7.2.1. Konferans İçin Yapılan Hazırlıklar	139
7.2.2. Görüşmelerin Başlaması ve Birinci Dönem.....	143
7.2.3. Lozan Görüşmelerinin Kesilme Dönemi.....	146
7.2.4. Konferans'ın Yeniden Başlaması ve Antlaşmanın İmzalanması	148
7.3. Lozan Antlaşması'nın Önemli Koşulları.....	150
7.3.1. Sınırlar	150
7.3.2. Boğazların Statüsü.....	150
7.3.3. Ekonomik ve Mali Hükümler	150
7.3.4. Azınlıkların Statüsü.....	150
7.4. Lozan Antlaşması ile İlgili Bir Değerlendirme	151
SEKİZİNCİ BÖLÜM: ATATÜRK DÖNEMİNDE İÇ POLİTİKA	155
<i>Prof. Dr. Necdet AYSAL</i>	
8.1. Saltanatın Kaldırılması.....	155
8.1.1. Saltanatın Kaldırılmasının Nedenleri ve Gerekçesi	155
8.1.2. Saltanatın Kaldırılması Sonrasındaki Gelişmeler	156
8.2. Cumhuriyetin İlan Edilmesi.....	158
8.2.1. Birinci TBMM'de Seçim Kararının Alınması	158
8.2.2. Halk Fırkası'nın Kurulması.....	159
8.2.3. Ankara'nın Başkent Olması	160
8.2.4. Cumhuriyetin İlan Edilmesi ve Tepkiler.....	161
8.3. Halifeliğin Kaldırılması	163
8.3.1. Halifelik Sorununun Ortaya Çıkışı.....	163
8.3.2. Halifeliğin Kaldırılmasını Hazırlayan Olaylar	164
8.4. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Şeyh Said İsyanı	166
8.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması	166
8.4.2. Şeyh Said İsyanı ve Takrir-i Sükûn Kanunu	168
8.4.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması	170
8.5. Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de Suikast Girişimi	171
8.6. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Olayı.....	172
8.6.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	172
8.6.2. Menemen Olayı	174
8.7. Atatürk-İnönü Ayrılığı	175
DOKUZUNCU BÖLÜM: EĞİTİM, KÜLTÜR VE HUKUK ALANLARINDA YAPILAN DÜZENLEMELER.....	179
<i>Prof. Dr. Necdet AYSAL</i>	
9.1. Devrimler Ve Hedeflerine Genel Bir Bakış.....	179
9.2. Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Devrimler.....	179
9.2.1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim Sistemine Bir Bakış.....	179
9.2.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	180
9.2.3. Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesinin Kabul Edilmesi	182
9.2.4. Yeni Tarih ve Dil Anlayışı	183
9.2.5. Dârülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne	185
9.2.6. Güzel Sanatlar.....	185
9.3. Hukuk Alanında Yapılan Devrimler	186
9.3.1. Osmanlı Hukuk Sistemi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme.....	186
9.3.2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	187
9.3.3. Türk Medeni Kanunu'nun Kabul Edilmesi.....	188

9.3.4. Diğer Temel Kanunların Yürürlüğe Girmesi	189
9.3.5. Kadın Hakları	190

ONUNCU BÖLÜM: ATATÜRK DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKASI VE GÜNDELİK YAŞAM **193**

Prof. Dr. Necdet AYSAL

10.1. Ekonomik Alandaki Gelişmeler	193
10.1.1. Son Dönem Osmanlı Ekonomisi.....	193
10.1.2. Türkiye İktisat Kongresi ve Sonuçları.....	194
10.1.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik Faaliyetler	195
10.1.3.1. Tarım Alanındaki Gelişmeler	195
10.1.3.2. Sanayi Alanındaki Gelişmeler	195
10.1.3.3. Ticaret Alanındaki Gelişmeler	196
10.1.3.4. Ulaşım ve Bayındırlık Alanındaki Gelişmeler	197
10.1.4. Devletçilik Uygulamasına Geçiş.....	197
10.2. Gündelik Yaşama Dair Düzenlemeler	199
10.2.1. Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma: Şapka İktisâsı Hakkında Kanun	199
10.2.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması	201
10.2.3. Uluslararası Saat, Takvim, Rakam ve Ölçü Birimlerinin Kabulü ile Hafta Tatili Uygulamasına Geçilmesi.....	202
10.2.4. Soyadı Kanunu'nun Kabulü	204
10.2.5. Sağlık Alanındaki Gelişmeler	204

ON BİRİNCİ BÖLÜM: ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI..... **207**

Doç. Dr. Çağla D. TAĞMAT

11.1. Lozan Antlaşması Sonrasında Türk Dış Politikası (1923-1930).....	207
11.1.1. Türk-Yunan İlişkileri	207
11.1.1.1. Etabli/Yerleşik Sorunu	208
11.1.1.2. Patrikhane Sorunu	209
11.1.2. Türk-İngiliz İlişkileri ve Musul Sorunu.....	210
11.1.3. Türk-Fransız İlişkileri	211
11.1.3.1. Türkiye-Suriye Sınırı	211
11.1.3.2. Yabancı Okullar Sorunu.....	212
11.1.3.3. Osmanlı Borçları Sorunu.....	212
11.1.3.4. Adana-Mersin Demiryolu Sorunu	213
11.1.3.5. Bozkurt-Lotus Davası	213
11.1.4. Türk-İtalyan İlişkileri	214
11.1.5. Türk-Sovyet İlişkileri.....	216
11.1.6. Doğu Devletleriyle İlişkiler	216
11.2. İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreç ve Türk Dış Politikası (1931-1939)	217
11.2.1. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi (1932)	217
11.2.2. Türk-Alman İlişkileri	218
11.2.3. Balkan Antantı (1934)	218
11.2.4. Akdeniz Paktı (1936) ve Nyon Konferansı (1937).....	220
11.2.5. Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi (1936).....	220
11.2.6. Sadabat Paktı (1937).....	222
11.2.7. Hatay Sorununun Çözümü (1939)	222

ON İKİNCİ BÖLÜM: ATATÜRK İLKELERİ	225
<i>Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN</i>	
12.1. Atatürk İlkelerine Genel Bakış.....	225
12.2. Cumhuriyetçilik.....	226
12.2.1. Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik Kavramları.....	226
12.2.2. Atatürk'e Göre Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik.....	227
12.3. Milliyetçilik.....	229
12.3.1. Millet (Ulus) ve Milliyetçilik: Tanım ve Tarihsel Gelişim	229
12.3.2. Atatürk'e Göre Millet ve Milliyetçilik.....	231
12.4. Halkçılık.....	233
12.4.1. Halk, Halkçılık ve Tarihsel Gelişim	233
12.4.2. Atatürk'e Göre Halk ve Halkçılık	234
12.5. Devletçilik	236
12.5.1. Devlet ve Devletçiliğin Tanımı	236
12.5.2. Atatürk'e Göre Devlet ve Devletçilik.....	237
12.6. Laiklik.....	239
12.6.1. Laikliğin Anlamı ve Tarihsel Gelişimi.....	239
12.6.2. Atatürk ve Laiklik.....	240
12.7. İnkılapçılık (Devrimcilik)	242
12.7.1. İnkılap (Devrim) Nedir?	242
12.7.2. Atatürk ve Türk Devrimi.....	243
 ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ATATÜRK SONRASI TÜRKİYE:	
İNÖNÜ DÖNEMİ'NDEN 27 MAYIS 1960 ASKERİ MÜDAHALESİNE.....	247
<i>Doç. Dr. Kadri UNAT</i>	
13.1. İsmet İnönü Dönemi (1938-1950)	247
13.1.1. İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dış Politikası.....	249
13.1.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İç Politik Gelişmeler.....	254
13.1.3. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Süreci	257
13.2. Demokrat Parti Dönemi	261
13.2.1. Demokrat Parti İktidarının İlk Yılları (1950-1954).....	261
13.2.2. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957).....	264
13.2.3. Demokrat Parti'nin Son Dönemi ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesine Giden Süreç.....	266
13.3. 1945-1960 Yılları Arasında Türk Dış Politikası.....	267
 ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 27 MAYIS 1960 ASKERİ MÜDAHALESİNDEN GÜNÜMÜZE İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER.....	273
<i>Doç. Dr. Kadri UNAT</i>	
14.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi.....	273
14.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden 12 Mart 1971 Muhtırasına	275
14.2.1. 1961 Genel Seçimi ve Yönetimin Sivilleşmesi.....	275
14.2.2. Adalet Partisi'nin Yükseliş Yılları: 1965 ve 1969 Genel Seçimleri....	275
14.3. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Siyasal İstikrarsızlık.....	276
14.4. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ve Sonrasındaki İç Politik Gelişmeler (1980-2022).....	278
14.5.1. 1960-1990 Yılları Arasında Türk Dış Politikası	288
14.5.2. Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Türk Dış Politikası	293
Sonuç.....	299

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi yazımında, genel olarak Türk modernleşme süreci, özel olarak da Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi konusu ayrı bir önem taşır. Doğal olarak alanın, kendine göre bir tarih yazım tekniği gelişmiş ve bir üslup oluşmuştur. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılması için hemen bütün araştırmalarda sık geçen bazı kavramların açıklanmasında yarar vardır.

Öncelikle *modernleşme* (*çağdaşlaşma*) kavramına bakılacak olursa; çağdaşlaşma, çağın tutumuna, anlayışına, koşullarına, gereklerine uyma şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Çağdaşlaşma, modernleşme, muasırlaşma ve asrileşme tarihin çeşitli dönemlerinde kullanılagelen eş anlamlı sözcüklerdir. Bu bağlamda *Batılılaşma* ya da *Garplılaşma*, yukarıdaki kavramları açıklamakta zaman zaman yetersiz kalabilmektedir.

Bir diğer sıkça kullanılan kavram, *devrim* ya da *inkılâptır*. İnkılâp, Arapça *kalb* kökünden türemiş olup, *değişme, bir halden başka bir hale dönüşme* anlamına gelirken,² devrim Türkçe bir kavram olup, *yerleşik toplumsal düzeni köklü, hızlı ve geniş kapsamlı olarak niteliksel değiştirme ve biçimlendirme eylemi* şeklinde ifade edilmektedir.³ Bu kitapta, devrim ile inkılâp sözcükleri eş anlamlı kullanılmıştır. Aslında devrim sözcüğü günümüzde dar ve geniş anlamda da kullanılmaktadır. Fransız Devrimi, Sovyet Devrimi ve Türk Devrimi topyekûn siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişim ve dönüşümü ifade ederken, bu devrim sürecinde her alanda tek tek gerçekleştirilmiş olan kökten yenilikler de ayrı ayrı devrim olarak adlandırılmaktadır. Atatürk devrimleri, hukuk devrimi, eğitim ve kültür devrimi gibi...

Türk modernleşme sürecinde sadece devrim niteliği taşıyan dönüşümler yaşanmamıştır. Öncelikle Osmanlı modernleşmesi daha çok ıslahat hareketleri bağlamında açıklanmıştır. O halde *ıslah* ya da *ıslah etmek* nedir? İslah, *iyi bir hale koyma, iyileştirme, düzeltmedir*.⁴ İslah etmek, *reform* anlamında kullanılmakta olup, aynı zamanda devlet eliyle gerçekleştirilmiş olan çeşitli düzeydeki düzeltmeler ve düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu düzenlemeler sırasında zaman zaman neredeyse devrim yaratacak düzeyde değişiklikler gerçekleştirilebilir. Burada kastedilen, devrimin genel anlamındaki değişiklik değil, söz konusu düzenlemenin ne derece etkili olduğudur.

İhtilal de Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından açıklanmaya değer bir diğer kavramdır. İhtilal, devrimin bir evresi olup *aksiyon, eylem* ya da *eski rejimin yıkılma aşamasını* anlatır.⁵ Devrimin birinci aşaması olan ve uzun süren hazırlık

¹ **Türkçe Sözlük**, 2. B., Dil Derneği Yay., Ankara, 2005, s. 358.

² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 21. B., Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2004, s. 439.

³ **Türkçe Sözlük**, s. 482.

⁴ Devellioğlu, a.g.e., s. 397.

⁵ **Türk Hukuk Lugatı**, Türk Hukuk Kurumu, Ankara, 1949.

evresinden sonra başlayan ihtilal, kendisinden sonra gelen yani üçüncü evre olan yeni düzen oluşturma çabalarına göre hem daha kısa sürelidir hem de fiili durumun egemen olduğu bir dönemdir. Ancak ihtilal evresi başarısızlıkla sonuçlanırsa gelişen bu siyasal harekete devrim diyemeyiz.

Bu açıklamalar, isyan tanımının yapılmasını da zorunlu kılmaktadır. O halde *isyan* nedir? İsyân, *başkaldırı*, *başkaldırmadır*.⁶ Tarihin çeşitli zamanlarında ortaya çıkan isyanları neden ve sonuçları açısından bir tutmak doğru değildir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde klasik anlamdaki bir asayiş olayı da isyan olarak değerlendirilmiş, pek çok araştırmaya konu olan ve süreklilik arz eden *Celali İsyânları* da bir başkaldırı olarak ele alınmıştır. Yine *Şeyh Bedrettin Olayı*, *Patrona Halil Olayı* ve *31 Mart Olayı* tarih kitaplarında birer isyan olarak yer almalarına karşın, bu üç olay farklı niteliktedir ve farklı sonuçlar doğurmuşlardır.

Tarih boyunca, isyan, genelde kaybedenlerin siyasal baş kaldırısı şeklinde tanımlanmakla birlikte tarihin isyanları yargılamak ve tümüyle olumsuzlamak gibi bir görevi yoktur. Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren haklı nedenlere dayanan, ancak başarılı olamayan isyanlar zaman dizinine not düşülmüştür. Daha açık bir ifadeyle bütün isyanları haklı ya da haksız görmek doğru bir eğilim değildir.

Türkiye'de askeri müdahale ya da darbeler genelde ihtilal ya da devrim olarak tanımlanır. *27 Mayıs Devrimi* veya *12 Eylül İhtilali* gibi. Bu adlandırmalar popüler anlam taşımaktadır ve sosyal bilimlerin kavramlaştırmasına göre doğru değildir. Bu söylemler *hükümet darbesinin* tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Hükümet darbesi, çoğunlukla silahlı kuvvetler olmak üzere bazı grupların, çeşitli gerekçelerle, mevcut hükümeti ve parlamentoyu feshederek yönetime el koymasındır. Hükümet darbeleri birtakım köklü tedbirler getirmesine karşın kesinlikle devrim anlamında kökten ve bütüncül dönüşümlere yol açmaz. Örneğin elinizdeki çalışmada 27 Mayıs 1960'ta ve 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen darbeler, *askeri müdahaleler* olarak adlandırılmıştır. 12 Mart 1971'deki kısmi müdahale ise *muhtıra* olarak değerlendirilmiştir.

⁶ Türkçe Sözlük, s. 971.

BİRİNCİ BÖLÜM

ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI

MODERNLEŞMESİ

Doç. Dr. Kadri UNAT

1.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Öncesinde Osmanlı Devleti

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti'nin başında, tek ve mutlak egemen olan 'Padişah' bulunmaktaydı. Padişah, bu dönemde toplum üzerindeki denetimini sürekli arttırırken, kendisine yardımcı olacak bir yönetici sınıf da oluşturmıştu. Böylelikle 'Klasik Osmanlı Toplum Düzeni' adı verilen yapı şekillenmiş ve devlet, 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'da siyasi ve askeri açıdan hatırı sayılır bir güç olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı, siyasi, askeri, sosyo-ekonomik ve kültürel kurumlar açısından ele alındığında, Selçuklu, İlhanlı, İran ve Bizans gibi devletlerden etkilendiği dikkat çekmektedir. Osmanlı yönetim anlayışının açıklamasında din olgusundan çok, gelenek olgusu üzerinde duran Berkes'in tespitine göre; bu yönetim anlayışının üç temel ilkesi vardır. Bunlar; geleneksellik, kanun-ı kadim ve patrimonyalizmdir.¹

Siyasi gelenek ve sosyo-ekonomik yapı yönleriyle Batı'dan farklı olan Osmanlı toplumuna bakıldığında dikey ve yatay bir yapılanma olduğu görülmektedir. Dikey açıdan Müslüman olsun ya da olmasın, *yönetenler* ve *yönetilenler* şeklinde iki temel zümre bulunmaktaydı. Yönetimde görev alan *Askeriler* ya da *Yönetenler* isimli sınıfın mensupları, padişahın egemenliğini sağlayan ve maaş karşılığı devlet işlerini yürüten memurlardı. Bu hiyerarşi içinde yükselebilmek üç temele dayanmaktaydı: Müslüman olmak, Türkçe bilmek ve yetenekli olmak.

Söz konusu yapı içerisinde Yönetenler sınıfının en büyük kolunu Kullar oluşturmaktaydı ve Kul (Gulam) Sistemi, devlet yönetiminin temel kurumlarından biriydi. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere gençler yetiştirilmesi, Ortadoğu'daki İslam devletlerinden Osmanlılara geçen bir gelenektir. Osmanlı Devleti, özellikle Balkanlar'daki fetihlerden sonra Hristiyan tebaadan küçük yaştaki çocukları toplama yöntemini, bilinen adıyla Devşirme Sistemi'ni geliştirmiştir. Devşirme oğlanı olarak da bilinen bu çocuklar, Kul Sistemi'nin temelini oluşturmuşlardır.² Muaf reaya olarak da isimlendirilen Kul-

¹ **Patrimonyalizm**; Tanrı'nın dünya düzenini kurmakla kalmayarak, bu düzeni yürütmek üzere padişahı seçerek onu yeryüzündeki gölgesi, vekili, halifesi olarak seçmesi ve görevlendirmesidir. Bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Çev. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul, 2006, s. 30-31.

² Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, C. I, İş Bankası Yay., Ankara, 2009, s. 201.

lar, padişahın iradesine kayıtsız şartsız bağlıydı. Kullar, yönetilenlerin yüklendiği birçok yükümlülükten de muaftı, sadece devlet yönetiminde padişaha hizmet eden ve ona yardımcı olan grubu oluşturmaktaydı.³

Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf dışında kalan kesim ise Reaya idi. Bundan da anlaşılacağı üzere, sadece kırsal kesimde yaşayanlar ve çiftçilikle uğraşanlar reaya değildi. Kasaba ve şehirlerde oturanlar, ticaret ve sanayi ile uğraşanlar ve göçebeler de bu sınıfa dâhildi. Dolayısıyla Reaya'nın farklı üretim alanlarını, farklı gelir gruplarını içine alan ve geniş coğrafyaya yayılan bir yelpaze görünümünde olduğunu belirtmek mümkündür. Bu yelpazenin bir ucunda kırsal alanda üretim yapan köylüler, öbür ucunda ise şehir ve kasabalardaki tüccar, esnaf ve zanaatkârlar yer almıştır.⁴

Klasik dönem Osmanlı düzeninde ekonominin temeli tarımdı ve toprak, temel zenginlik kaynağıydı. Bu dönemde Osmanlı toplumu, para kullanımı çok sınırlı olan bir ekonomik sistem içinde yaşamış ve işlenen topraktan alınması gereken kira veya verginin nakit olarak toplanması mümkün olmamıştır. Bu nedenle, tarihin daha önceki dönemlerinde de örneği görülen toprak sistemlerine benzeyen Tımar Sistemi geçerli kılınmıştır.⁵ Tımar sistemi, toprakta çeşitli tasarruf biçimleri üzerine devletçe belirlenmiş olan sınırlamalar ve zorunluluklardı.⁶ Bu sistemde Osmanlı toprakları büyük oranda padişahın mutlak otoritesine bağlıydı ve teorik olarak yine padişahın mülküydü. Devletin kurulmasından sonra fethedilen toprakların mülkiyeti devlete mal edilmiş (miri arazi) ve Dirlik adı verilerek parçalara bölünen bu topraklar, çeşitli görevler karşılığında sipahilere dağıtılmıştır.⁷ Dağıtılan topraklar da yıllık gelirlerinin miktarına göre Has, Zeamet ve Tımar şeklinde isimlendirilmiş ve toprakların büyük bir kısmı tımarlardan oluştuğu için bu yapıya Tımar Sistemi adı verilmiştir.⁸

Tımar sistemi, devlet memuru konumunda olan sipahi ve köylünün toprak üzerinde eşzamanlı olarak haklarının bulunduğu bir yapıydı. Sistemin belki de en önemli özelliği, tımarın bir hukuki hak olarak değil, devlete hizmet karşılığı yalnızca hizmet edene tahsis edilmiş olmasıydı.⁹ Osmanlı'daki anlayışa göre padişah, Tanrı'nın elçisi olarak bütün Osmanlı mülkünün sahibiydi. Dolayısıyla devlet, tebaaya toprağın mülkiyetini değil, sadece kullanım hakkını vermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da topraklar üzerinde yapılan

³ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı**, (Çev. Ruşen Sezen), YKY, İstanbul, 2009, s. 75.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 134-141; Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C. I, Cem Yay., İstanbul, 1977, s. 509-518; Ümit Aktaş, **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Anka Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 192-195.

⁵ İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı**, s. 112.

⁶ Timur, **Osmanlı Toplum Düzeni**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, s. 210.

⁷ Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978, s. 12.

⁸ Yıllık geliri 20 bin akçeye kadar olan dirlikler tımar, 20 ile 100 bin akçe arasında olanlar zeamet ve 100 bin akçenin üzerindkiler has olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **"Osmanlı İktisadi Yapısı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İrcica Yay., İstanbul, 1994, s. 543.

⁹ Mümtazer Türköne, **Siyaset**, Lotus Yay., Ankara, 2003, s. 249.

üretim padişah adına gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Tımar Sistemi; devleti, bazı görevlilerine maaş vermekten ve asker yetiştirmekten kurtarmış; topraklar boş kalmadığı için üretim artmış ve tımarlı sipahiler bulundukları yerlerde güvenliği sağlamıştır. Ayrıca, bölgedeki devlet memurlarının kurdukları vakıflar yoluyla şehir, kasaba ve köy gibi yerleşim merkezlerinde cami, medrese, yol, çeşme vb. yapılar inşa edilerek halkın kullanımına açılmış, böylelikle devletin imar konusundaki yükü de büyük ölçüde hafifletilmiştir.¹¹ Dahası vergileri aynı (ürün olarak) olarak toplayan sipahi, bu ürünleri paraya dönüştürerek kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, geri kalanıyla ordu için Tımarlı Sipahi yetiştirmiştir. Böylelikle devlet, Tımar Sistemi ile üretimi sürekli kılmış, güvenliği sağlamış, imar faaliyetlerini herhangi bir harcama yapmadan halletmiş ve ordunun asker ihtiyacını karşılamıştır.¹²

Klasik dönemde en ihtiyaçlı yıllarını yaşayan Osmanlı Devleti; Asya, Afrika ve Avrupa'nın bir kısmını kapsayan geniş bir coğrafyada egemenlik kurmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak bazı Batılı yazarların da ifade ettiği gibi modern çağın başlarında Avrupalıların en büyük korkusu Osmanlı Devleti, daha doğrusu Osmanlı Devleti'nin heybetli orduları ve donanması olmuştur.¹³ Ancak Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarından itibaren duraklama sürecine, 17. yüzyılın sonlarından itibaren de hızla toprak kaybederek, gerileme ve çöküş sürecine girmiştir.¹⁴ Bu dönemde özellikle sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan kargaşa ve huzursuzluklar, kurumları hantal ve işlemez hale getirmiş, kurumlar arasında yaşanan olumsuz etkileşim de içinden çıkılmaz bir hâl almaya başlamıştır. Hatta batılı devletler bu gelişmelerin etkisiyle Osmanlı Devleti'ni *Hasta Adam* şeklinde isimlendirmiş ve mirasını paylaşmaya yönelik çeşitli politikalar üretmişlerdir.

Modernleşmeyle paralel bir seyir izleyen Osmanlı'nın gerileme döneminde, birbirini tetikleyen çeşitli iç ve dış gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan düzenlemelerle tamamlanan ve ekonominin temel taşı haline gelen 'Tımar Sistemi'nin bozulmasını temel etkenlerden biri olarak ele almak yararlı olacaktır.¹⁵ Çünkü Avru-

¹⁰ Lord Kinross, **Osmanlı Tarihi**, Güneş Yay., İstanbul, s. 244. Ayrıca bkz. D. Mehmet Doğan, **Tarih ve Toplum**, İz Yay., İstanbul, 1998, s. 60-61.

¹¹ Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003/1, Sayı: 14, s. 33.

¹² Halil İnalıcık 1475 dolaylarında Osmanlı ordusunda on yedi bin Tımarlı Sipahi'nin bulunduğunu, 1503'te bu sayının elli bine çıktığını aktarmaktadır. Bkz. İnalıcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı**, s. 112.

¹³ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34-36.

¹⁴ Avrupa 16. ve 17. yüzyıllarda kendi Ortaçağından birey-akıl-bilim hatta millet merkezli; bilim adamlarının filozofların ve tüccarların oluşturduğu yeni dinamik aktörleriyle yeni bir döneme girerken; Osmanlı Devleti kendi sisteminden kendi sisteminden alternatif ve yeni aktörler çıkarmadığı için bir nevi kendi Ortaçağını kendi hazırlamıştır. Bkz. Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2007, Sayı: 16, s. 12.

¹⁵ Tımar sistemi, Osmanlı toprak sisteminin temelini oluşturur. Dirlik ve tımar, devletin miri arazi den muayyen bir kısmının yıllık gelirinin tamamını, belirli hizmetler karşılığında bir şahsa tevcih etmesi anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti, söz konusu miri araziyi savaşların kazanılmasında

pa'daki gelişmelerin etkisi ve toprak kayıplarının yaşanmasıyla bozulma sürecine giren Tımar Sistemi; ekonominin yanı sıra ordu, toplumsal yapı ve merkezi otorite üzerinde de önemli olumsuzluklara neden olmuştur. Bozulmanın etkisiyle Tımarlı Sipahi sayısında meydana gelen azalmayı, Kapıkulu Askerlerinin sayısını arttırarak kapatmaya çalışan devletin çabası, ne ordudaki ne de ekonomideki kötü gidişatı durdurabilmiştir.¹⁶

Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi gibi gelişmeler ise Batı'da olumlu yönde sosyo-ekonomik ve siyasal değişimlere yol açarken, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecine girmesinde rol oynayan dış etkenler olmuştur.¹⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni büyük oranda olumsuz etkileyen bu gelişmeler, Avrupa'da olumlu ve hızlı bir dönüşümü başlatmıştır. Çünkü bu süreçte Avrupa'da feodalizm giderek güç kaybetmiş, Katolik Kilisesi'nin devlet ve toplum üzerindeki etkisi kırılmaya başlamış, merkezi krallıklar güç kazanmış ve alternatif yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır.

Batı uygarlığı olarak isimlendirilen kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmeyen Osmanlı Devleti, yükselme döneminde kendi uygarlığını Batı uygarlığından üstün saymış ve bu uygarlıktaki gelişmeleri takip etme gereği duymamıştır.¹⁸ Ancak Batı'nın, yukarıda aktarılan gelişmelerin etkisiyle 17. yüzyılın sonlarından itibaren neredeyse bütün alanlarda üstünlüğü ele geçirmesi, kuvvetler dengesini Osmanlı Devleti aleyhine bozmuş ve yöneticiler dengeyi yeniden kurmak amacıyla çözüm yolları aramaya başlamıştır.¹⁹

Söz konusu çözüm yolları, 18. ve 19. yüzyıllardaki askeri, idari ve ekonomik alanlardaki reformları ifade etmekle birlikte üç belirgin özelliğe sahiptir: Reformların yukarıdan aşağıya doğru yapılması, reformların yöneticilerin önemli gördükleri kurumlarda/alanlarda (örneğin askeri alan) yapılması ve yükselmekte olan Batı'nın referans alınmasıdır.²⁰

Osmanlı modernleşmesinin ne zaman başladığı konusunda bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, ilk dikkat çekici reformların yapıldığı dönem olarak Lale Devri kabul edilmektedir.²¹ 1718-1730 yılları arasını kapsayan bu dönemde Padişah III. Ahmet, sadrazam da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır.

önemli roller üstlenen komutanlarına ve devletin üst düzey yöneticilerine hizmet karşılığı olarak tevcih etmiştir. Ancak bu uygulamada gözden kaçırılmaması gereken temel noktalardan biri, devlet tarafından tevcih edilen arazinin mülkiyetinin devlete ait olduğudur. Yani toprağın mülkiyeti tımar sahibine geçmemektedir. Bu bilgiler çerçevesinde Tımar Sistemi'ni hem Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturan tımarlı sipahileri yetiştiren kaynak hem de reaya-sipahi-devlet ilişkilerini şekillendiren sosyo-ekonomik düzen olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Bkz. Halil Cin-S. Gül Akyılmaz, **Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1995, s. 261.

¹⁶ Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978, s. 107-111.

¹⁷ Kodaman, *a.g.m.*, s. 12.

¹⁸ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 9-10.

¹⁹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 92.

²⁰ Mahmut Mutman, **"Şarkiyatçılık/Oryantalizm", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)**, (Yay. Yön. Murat Belge), C. III, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s. 199.

²¹ Berkes, *a.g.e.*, s. 42.

Dönemin öne çıkan reformları; matbaanın ilk kez Müslüman tebaa tarafından kullanılması, Avrupa'daki gelişmelerin yakından takip edilmesi için önemli merkezlere geçici elçilerin (sefirlerin) gönderilmesi, Edebiyat ve Batı tarzı mimari alanında yeni eserlerin üretilmesi, donanmada kullanılmak üzere daha önce başlayan gemi yapımının geliştirilmesi ve Doğu-Batı klasiklerinin ilk defa Türkçeye çevrilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Lale Devri'nde birtakım reformlar yapılmaya başlanmış, ancak söz konusu reformlar için yapılan harcamalara sarayın artan masrafları da eklenince, yönetim, vergileri artırma yoluna gitmiştir.²² Bu süreçte yoksul halkın artan hoşnutsuzluğu, işsizlik oranının artması ve yeniçerilerin tutucu tepkileri birleşince, 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı sonucunda III. Ahmet'in yerine I. Mahmut tahta çıkarılmıştır. Bu arada Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile bir kısım devlet adamı da öldürülmüştür. Böylece Lale Devri sona ermiştir.²³

1.2. Üçüncü Selim Dönemi ve Nizam-ı Cedit (1789-1807)

Babası III. Mustafa'nın askeri alandaki reformlarına tanıklık eden ve Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği 1789'da tahta çıkan III. Selim, gelenekçi reform hareketlerine yabancı değildi. Bunun yanı sıra III. Selim, şehzadelik dönemini saraya kapatılmış bir şekilde geçirmesine rağmen Batı'daki gelişmeleri yakından takip etmiş, bu gelişmelerin etkisi altında kalmış ve devletin kötü gidişatını durdurmak için güçlü reformların gerekli olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde ilk ciddi reform girişimleri, III. Selim dönemine rastlamaktadır.²⁴ III. Selim'e göre; kötü gidişatın nedeni, geleneksel kurumların düzenli bir biçimde yönetilmemesiydi. Kötü kullanımın ve yeteneksizliğin sona erdirilmesiyle disiplinin yeniden sağlanması düşüncesinde olan Sultan,²⁵ şehzadelik döneminde Fransa Kralı XVI. Louis ile yazışmış, onun devlet yönetimi ve ordu ile ilgili görüşlerini almıştır.²⁶ Bununla da yetinmeyen III. Selim, dönemin ileri gelenlerinden, hatta bazı yabancı uzmanlardan kötü gidişatın nedenlerini içeren raporlar (layihalar) hazırlamalarını istemiştir.²⁷

III. Selim döneminin reformlarından siyasal sistemin düzeltilmesine dair olanları arasında Meşveret Usulü'nün yeniden ve kalıcı bir şekilde düzenlenerek hayata geçirilmesi anlamına gelen Meşveret Meclisi'nin kurulması, önemli gelişmelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Padişahın başkanlığında bü-

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yay., Ankara, 2004, s. 45-47; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, C. I, Tekin Yay., İstanbul, 1976, s. 76.

²³ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. I, E Yay., İstanbul, 1982, s. 325-326.

²⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2010, s. 32.

²⁵ Shaw, **a.g.e.**, s. 352.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Velihaht iken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabereleleri", **Bellekten**, C. II, No: 5-6, 1938; Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 43.

²⁷ Berkes, **a.g.e.**, s. 92; Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yay., İstanbul, s. 35; Lewis, **a.g.e.**, s. 59.

rokrasinin ileri gelenleri ve ulemeden oluşan bu Meclis, reform sürecinde önemli bir işlev görmüştür.²⁸

Batı'daki gelişmeleri yakından takip eden III. Selim, Londra, Paris, Viyana ve Berlin gibi önemli merkezlerde Osmanlı Devleti'nin ilk devamlı elçiliklerini kurmuştur. Bu elçilikler sayesinde hariciyecilerin yetiştirilmesi ve Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa'da yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel değişimin yakından izlenmesi amaçlanmıştır. Gönderilen elçilerin önemli bir kısmı, sonraki dönemlerde Osmanlı modernleşmesinin etkin isimleri olacaklardır.²⁹

III. Selim dönemindeki en önemli adım ise *Nizam-ı Cedit* isimli yeni düzenlemeler bütünü olmuştur. Fransız Devrimi'nin sloganları arasında yer alan *Nizam-ı Cedit*, *Yeni Düzen* anlamına gelmektedir. Daha sonraları sadece askeri reformları karşılayacak şekilde kullanılan *Nizam-ı Cedit*, III. Selim'in Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak, ulemanın yönetim ve halk üzerindeki etkisini kırmak, Osmanlı Devleti'ni Batı'nın bilim, sanat, askeri, ekonomik ve uygarlık alanlarında yaşamakta olduğu ilerlemelere ortak etmek düşüncesiyle girişmiş olduğu reformların bütünü olarak tanımlanmaktadır.³⁰

"*Nizam-ı Cedit Ordusu*" ise bu dönemin en önemli askeri reformu olarak kabul edilmektedir. Öncekilerden farklı özelliklere sahip olan bu girişim, mevcut askeri yapının geliştirilmesini değil, alternatif, yeni ve modern askeri yöntemleri bilen talimli bir ordunun kurulmasını öngörmüştür.³¹ Yeni ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için de *İrad-ı Cedit* isimli yeni bir hazine oluşturulmuştur.³² Bu arada işlevini yitirmiş olan 'Topçu Okulu'nun yerine, yeni ordunun teknik kadrosunu yetiştirmek amacıyla 1795'te *Mühendishane-i Berri-i Hümayun* kurulmuştur.³³

III. Selim döneminde yapılan reformlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Ayanların eskiden olduğu gibi seçimle iş başına gelmeleri, bu seçimlere valilerin hiçbir şekilde müdahale etmemeleri ve kadıların usulsüz işlemlerine son verilmesi gibi siyasi, idari ve adli konularda da birtakım reformlar yapılmıştır. Ancak kurumlardaki ve kadrolardaki bozukluklar başta olmak üzere, çeşitli engeller bu reformların hayata geçirilmesine imkân tanımamıştır.³⁴

Bu süreçte III. Selim'e ve reformlarına karşı bazı muhalif kanatlar da oluşmuştur. "*Nizam-ı Cedit Ordusu*"nın kurulması; Yeniçerileri ve diğer asker ocaklarını tedirgin ederken, reform girişimlerine kuşkuyla yaklaşan ulemanın bir kısmı ile bazı ayanlar da reform sürecinden rahatsız olan diğer kesimleri oluşturmıştır.³⁵

Böyle bir ortamda İstanbul üzerine yürüyen Kabakçı Mustafa, At Meydanı'nda karargâh kurduktan sonra reform taraftarları ile uygulayıcılarını etki-

²⁸ Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", s. 11-12.

²⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis, a.g.e., s. 61-63; Berkes, a.g.e., s. 98-99.

³⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 35.

³¹ Shaw, a.g.e., s. 352.

³² Berkes, a.g.e., s. 103.

³³ Geniş bilgi için bkz. Berkes, a.g.e., s. 96-97.

³⁴ Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", s. 12.

³⁵ Lewis, a.g.e., s. 71.

siz hale getirmiştir. Ardından da Nizam-ı Cedit kaldırılmış ve III. Selim'in yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır.³⁶

Ancak bu gelişmelere karşı tepki de gecikmemiştir. III. Selim döneminde yapılan reformları destekleyen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Selim'i tekrar tahta çıkarmak için ordusu ile harekete geçerek İstanbul'a gelmiş ve duruma el koymuştur. Fakat isyanı bastırmasına karşın, III. Selim'i kurtaramayan Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçerilerin desteklediği IV. Mustafa'nın yerine, II. Mahmut'u tahta çıkarmıştır.³⁷

1.3. İkinci Mahmut Dönemi ve Yargısal Reformlar (1808-1839)

İktidarını ayanlara borçlu olan II. Mahmut, bunun bedelini önce Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam tayin ederek, sonra da taşrada bir hayli güçlenmiş durumda olan ayanlarla 1808 yılında Sened-i İttifak'ı imzalayarak ödemiştir.

Sened-i İttifak, II. Mahmut ile ayanlar arasındaki geçici ittifakın bir sonucudur.³⁸ Bu antlaşmayla, Padişah tarafından kendilerine birtakım görev ve sorumluluklar verilen ayanların fiili feodal statüleri resmîyet kazanmış ve iyice kuvvetlenmişlerdir.³⁹ 1215'te İngiltere'de yapılan Magna Carta ile karşılaştırılan Sened-i İttifak'ı, Osmanlı tarihinde egemen güce karşı verilen ilk özgürlük ve demokrasi mücadelesi olarak gören çevreler bulunmakla birlikte, yıllardır yaşanan feodal düzenin resmîyet kazanmasına yol açan bir belge olarak değerlendirenler de vardır.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin katı mutlakiyetçi ortamında yetişen II. Mahmut, iktidarını ayan kökenli Alemdar Mustafa Paşa'ya borçlu olduğu için isteksiz bir şekilde hem onu sadrazam yapmış hem de ayanlarla Sened-i İttifak'ı imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak bu iki gelişmeyi de kabullenemeyen II. Mahmut, ayanların vesayetinden kurtulmak için fırsat kollarken yeniçeriler tekrar ayaklanmış ve Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürmüşlerdir. II. Mahmut ise bu ayaklanma sırasında Osmanlı hanedanının tek şehzadesi olması sayesinde hayatta kalarak tahtını korumuştur. Hemen ardından da Sened-i İttifak'ı kaldırdığını duyurmuştur.⁴¹

II. Mahmut, böylelikle ayanların vesayetinden kurtulmuş ve gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlar için uygun ortamı beklemeye başlamıştır. Çünkü bu

³⁶ Lewis, **a.g.e.**, s. 72.

³⁷ Shaw, **a.g.e.**, s. 370-373.

³⁸ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 43-44; Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz. Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 3-8.

³⁹ Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay. (No:273), Ankara, 1977, s. 298.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", **Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)**, (Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Phoenix Yay., Ankara, 2006, s. 83-85; Murat Soysal, **Türkiye'de İktidarın Sınırlandırılması**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 39-47.

⁴¹ Beş hafta gibi kısa bir süre (7 Ekim 1808-15 Kasım 1808) yürürlükte kalan Sened-i İttifak, Berkes'e göre; uygulanmadığı için daha doğrusu uygulanma ortamını yakalayamadığından dolayı ve diğer bir takım hukuki eksikliklerinden dolayı ölü doğmuş bir belge niteliğindedir. Berkes, **a.g.e.**, s. 145.

süreçte reform sürecinin başlatılmasını engelleyen ve farklı kaynaklardan beslenen iki sorunla karşı karşıyaydı. Birincisi; Fransız Devrimi ile yayılmaya başlayan ulusçuluk akımından etkilenen Sırp'ların ve Rum'ların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış olmalarıdır. Sırp'lar, aynı dönemdeki Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Bükreş Antlaşması ile özerklik elde etmişlerdir. Rum'lar ise Edirne Antlaşması ile bağımsızlıklarını kazanmışlar ve Yunanistan bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.⁴² Böylece Osmanlı'da ulusçuluk hareketlerine bağlı olarak çıkan bir isyan ilk kez başarılı olmuş ve Balkan coğrafyasının ilk bağımsız devleti kurulmuştur.

İkinci sorun ise bir kısım yerel yöneticilerin isyanlardır. Bunlar arasında devleti en çok uğraştıranlar Yanya Ayanı Tepedelenli Ali Paşa ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanlarıdır. Güçlü bir ayan olarak hem Arnavutları hem de Yunanlıları kontrol eder bir konumda bulunan Tepedelenli Ali Paşa etkisiz hale getirilirken, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, merkezi yönetimi güç duruma düşürmüştür. Mora İsyanı'nın bastırılması sırasında önemli yardımları bulunan Mehmet Ali Paşa'ya yönetim tarafından verilen sözlerin yerine getirilememesi ve Navarin'de imha edilen Mısır donanmasının tazmin edilememesi, isyanın çıkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak II. Mahmut, uzun süren bu isyanı, ancak büyük devletlerin yardımıyla bastırabilmiştir.⁴³

Bu arada Rum İsyanı'nın iç politikaya, özellikle de askeri alana, bazı yansımaları olmuş ve Yunan birliklerinin 1826'da yeniçerileri mağlup ederek Misolonki kalesini ele geçirmeleri üzerine II. Mahmut, yeni bir ordu (Eşkinçi Ocağı) kurulacağını ilan etmiştir. Gerekli hazırlıklardan sonra yeni ordu oluşturulmuş ve beklendiği gibi yeniçeriler bir kez daha ayaklanmışlardır. Yeniçerilerin ayaklanmasına hazırlıklı olan II. Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış -Vakay-ı Hayriye- ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye isimli orduyu kurmuştur.⁴⁴

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, 1826 ile 1839 yılları arasında kapsamlı bir reform programını hayata geçiren II. Mahmut, önceki dönemlere göre hem daha geniş hem de daha etkili yenilikler yapmıştır. Eğitim, ekonomi, devlet yönetimi, ordu ve toplumsal yaşamda gerçekleştirilen bu yenilikler, neredeyse tüm alanları kapsayacak bir dağılım göstermiştir.

Geleceğe dönük önemli sonuçlar doğuracak reformların yapıldığı bu dönemde, ilk olarak devlet yönetiminde yapılan değişiklikler dikkat çekmektedir. Öncelikle merkezi-bürokratik sistem yeniden düzenlenmiş, sürekli danışma ve karar organları kurulmuştur. Dar-ı Şuray-ı Askeri, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ve Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali bunların en önemlileridir.⁴⁵ Merkezi yönetimin yeniden düzenlenmesinde atılan bir başka adım da Kabine Sistemi'ne geçilmesi ve Nazırlıkların (Bakanlıklar) oluşturulmasıdır.⁴⁶ Kul statüsünün

⁴² Zürcher, a.g.e., s. 61-62.

⁴³ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu**, C. I, (Çev. Server Tanilli), Say Yay., İstanbul, 1992, s. 482-490.

⁴⁴ Lewis, a.g.e., s. 81.

⁴⁵ Shaw, a.g.e., C. II, s. 68; Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 67.

⁴⁶ Lewis, a.g.e., s. 98-99.

sona erdirilmesini öngören düzenlemelerin de yapıldığı bu dönemde, devlet memurlarına yönelik bir ceza kanunu hazırlanarak yürürlüğe konmuş ve kimsenin hukuk dışı bir şekilde cezalandırılmayacağı hükme bağlanmıştır. Diğer taraftan, devlet hizmetinde bulunmuş olanların öldüklerinde ya da görevden alındıklarında mallarına el konulmasını ifade eden “Müsadere Usulü”nün kaldırılması öngörülmüş, ancak alanı daralmakla birlikte uygulanmaya devam edilmiştir.⁴⁷

Bu arada, kılık kıyafetle ilgili bir düzenleme yapılarak devlet memurlarına fes takma zorunluluğu getirilmiştir. 1829’da yapılan yeni bir düzenlemeyle de halk için fes zorunlu olmuş ve diğer başlıkların yerini almaya başlamıştır. Cübbe ve terliğin yerini ise redingotlar, pelerinler, pantolonlar ve potinler almıştır. Ayrıca, Fransa örneğinden hareketle Perşembe, hafta tatili günü olarak kabul edilmiş ve Sultan’ın portresi devlet dairelerinin duvarlarına asılmaya başlanmıştır.⁴⁸

Askeri alanda da önemli reformların yapıldığı bu dönemde, ilk göze çarpan yenilik, Alemdar Mustafa Paşa tarafından kurulan Sekban-ı Cedit Ocağı’dır. Ancak bu ocak, yeniçeriler tarafından dağıtılmıştır. Askeri alandaki asıl önemli gelişme ise 1826’da kaldırılan Yeniçeri Ocağı’nın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu’nun kurulmasıdır. 1827’de Askeri Tıbbiye, 1831-1834 yılları arasında ise Mızıka-i Hümayun Mektebi ve Harbiye’nin açılması, üzerinde durulması gereken diğer önemli gelişmelerdir.⁴⁹ Bu arada Batı’dan örnek alınarak açılan bu okullarda görev yapmak üzere, Avrupa’dan eğitmen subaylar getirilmeye başlanmıştır.

Eğitim alanında da önemli reformların yapıldığı bu dönemde, ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, ilkokullara öğretmen; Tıbbiye ve Harbiye gibi askeri okullara da öğrenci yetiştirmek amacıyla 1838’de Rüştîyeler açılmıştır. Ancak bu okullar II. Mahmut döneminde gelişimini tamamlayamamış ve önemli bir işlev görmeleri Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir.⁵⁰ Bunların yanı sıra bir grup öğrenci eğitim görmek üzere 1827’de Avrupa’ya gönderilmiştir.⁵¹ Ayrıca 1833’te Saray’da bir Tercüme Odası açılmış ve o zamana kadar dış ilişkilerde tercümanlık yaparak kilit bir yere sahip olan Rumlar devre dışı bırakılmıştır. Daha sonra, saray haricindeki diğer devlet dairelerinde de tercüme odaları açılmaya başlanmış ve yabancı dil bilen Müslüman Türk tercüman sayısı arttırılmaya çalışılmıştır.⁵²

II. Mahmut döneminde gündelik hayata yönelik yenilikler de yapılmıştır. Devletin resmi gazetesi özelliği taşıyan “Takvim-i Vekayi” çıkarılmıştır.⁵³ “Takvim-i Vekayi”, Türkçe yayınlanan ilk gazete olmakla birlikte, II. Mahmut’un yeniliklerini halka aktarmak gibi bir düşünceyle yayın hayatına başlamıştır.

⁴⁷ Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, s. 12.

⁴⁸ Lewis, a.g.e., s. 102-103.

⁴⁹ Berkes, a.g.e., s. 184-186.

⁵⁰ Berkes, a.g.e., s. 184-186.

⁵¹ Zürcher, a.g.e., s. 74.

⁵² Lewis, a.g.e., s. 89.

⁵³ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 38.